

KOZERVACIJA ARHIVSKIH I BIBLIOTEČNIH FONDOVA U POLJSKOJ

Maryna Husarska, Warszawa

Praktična primjena suvremenih metoda konzervacije arhivskih i bibliotečnih fondova, osnovanih na naučno-istraživačkom radu, relativno je novijeg datuma, pa je zbog toga potrebno da se s time upozna što širi krug zainteresiranih osoba.

Osim općih metoda konzervacije i restauracije arhivskih i bibliotečnih fondova, koje su prihvaćene u svim zemljama svijeta, postoji i niz pitanja koja su specifična za uslove konzervacije u dotičnoj zemlji.

Prilikom razrade metoda konzervacije potrebno je uzimati u obzir uvjete čuvanja, vrste papira i drugih materijala, neposredne i posredne uzroke oštećivanja itd.

Poljski fondovi su za vrijeme posljednjeg rata naročito stradali zbog naročito nepovoljnih uvjeta njihovog smještaja, a zatim zbog čestog prenošenja sa jednog mjesta na drugo. To je dovelo do njihovog naročito jakog mehaničkog oštećivanja, oštećivanja od vlage, a naročito plijesni, bakterija i insekata.

Tokom 1948. godine započeta su prva mikrobiološka ispitivanja tog materijala u Mikrobiološkom laboratoriju Glavnog instituta kemijske industrije, a 1949. godine osnovan je pri Archiwum Głównym Akt Dawnych u Varšavi laboratorij za konzervaciju arhivalija. Zadatak tog laboratorija bio je da s jedne strane ispituje i provjerava naučne metode konzervacije, a s druge strane da ih što je moguće prije primijeni u praktičnom radu.

Danas se spomenuti radovi nastavljaju u Centralnom konzervatorskom laboratoriju pri Archiwum Głównym Akt Dawnych u suradnji sa Mikrobiološkim laboratorijem Instituta organske industrije (prije Glavni institut kemijske industrije).

Suradnja sa Institutom omogućuje Centralnom laboratoriju ne samo konzultacije sa visokokvalificiranim stručnjacima iz oblasti nauke, nego i korištenje specijalnih instrumenata i pribora koji su neophodno potrebni za istraživački rad a inače su vrlo skupi (uređaj za umjetno ubrzano starenje papira i drugih materijala, pribori za određivanje mehaničkih osobina papira, termostati, automatski autoklavi, mikroskopi, pH-metri i dr.).

U Centralnom konzervatorskom laboratoriju obavljaju se i praktični konzervatorski poslovi, a osim toga vodi se nadzor i nad radom konzervatorskih laboratorija u drugim arhivima (Arhiv istorije Partije u Varšavi, arhivi u drugim gradovima Poljske).

CLKA (Centralni laboratorij za konzerviranje arhivalija) upućuje i rukovodi naučnim radom sa područja konzervacije suradnika poljskih biblioteka i arhiva. Osim toga podržava kontakte sa naučnim laboratorijima za konzervaciju u drugim zemljama (Istituto di Patologia del Libro i drugi slični laboratoriji u Rimu; W. J. Barrow Research Laboratory, Richmond, Virginia; Laboratoriji u SSSR-u, kao na pr. Laboratorij za konzervaciju Akademije nauka SSSR u Lenjingradu, Laboratorij biblioteke im. Saltykova-Ščedrina u Lenjingradu, Svesavezni centralni naučno-istraživački laboratorij za konzervaciju i restauraciju Ministarstva kulture SSSR u Moskvi i dr.).

Radovi suradnika CLKA objavljuju se kao posebna izdanja ili u okviru raznih naučnih časopisa. Spisak tih radova obuhvata dosada blizu 60 bibliografskih jedinica.

Postojeći uslovi za rad na konzervaciji u Poljskoj nisu nipošto dovoljni. Ima suviše malen broj naučnih radnika koji bi radili na istraživanju i ispitavanju novih metoda konzervacije, a isto tako je i suviše mali broj konzervatora-tehničara koji bi se bavili praktičnim radom na konzervaciji po suvremenim naučnim metodama. Sve to onemogućuje da se rad na konzervaciji u Poljskoj razvije onako kako bi to bilo poželjno.

Zato bi bilo potrebno da se CLKA u Varšavi proširi i da se osnuju konzervatorski laboratoriji u većim gradovima koji bi služili potrebama i arhiva i biblioteka. Plan proširenja djelatnosti CLKA, kao i mreže konzervatorskih laboratorija pri većim bibliotekama i arhivima u cijeloj zemlji, posve je realan i mi se nadamo da će biti uskoro i ostvaren. CLKA imao bi slijedeće zadatke:

1. Naučno istraživanje i ispitivanje metoda konzervacije arhivskih i bibliotečnih fondova i njihova primjena u praktičnom radu konzervatorskih laboratorija.

2. U zajednici sa suradnicima i stručnjacima iz industrije, priprema recepturu za izradu materijala potrebnih kod proizvodnje novih spisa i knjiga (papir, koža, platno, plastične mase, ljepila, kemijska sredstva potrebna za dezinfekciju i dezinsekciju i dr.).

3. Konzervacija najvrednijih arhivskih i bibliotečnih dokumenata.

4. Uspostavljanje i podržavanje kontakta sa drugim konzervatorskim laboratorijima u svijetu.

5. Prikupljanje literature sa područja konzervacije.

6. Kontrola nad radom konzervatorskih laboratorija pri arhivima i bibliotekama.

7. Centralno snabdjevanje ovih laboratorija sa svim potrebnim materijalima i kemijskim sredstvima.

8. Obučavanje konzervatora i organizacija kurseva za arhiviste i druge suradnike na polju konzervacije.

9. Suradnja sa arhitektima kod projektiranja i gradnje novih zgrada za arhive i biblioteke ili kod adaptacije postojećih starih zgrada.

10. Objavljivanje naučnih i popularnih radova sa područja konzervacije.

Prilikom razmatranja organizacije postojećih i projektiranja budućih laboratorija naučne konzervacije u Poljskoj željela bi detaljnije upoznati čitaoce sa naučnim i praktičnim radom našeg laboratorija.

Imajući u vidu da su naši arhivski i bibliotečni fondovi za vrijeme rata 1939—44. godine bili vrlo jako oštećeni od plijesni i insekata, bilo je neophodno potrebno organizirati što hitniju dezinfekciju i dezinsekciju tih fondova.

U toku mnogobrojnih ispitivanja koja su bila provedena u Institutu organske industrije, Mikrobiološkom laboratoriju tog instituta i CLKA pri Glavnom arhivu, bilo je izdvojeno nekoliko stotina vrsta plijesni i bakterija koje su oštećivale i uništavale papir, ljepila, kožu, tkanine, voštane pečate, pergamentu, tintu, drvo, plastične mase, a koje su se razvijale u spremištima arhivalija i knjiga.

Zatim je izveden niz pokusa sa svrhom da se nađu sredstva koja bi bila toksična za svaku vrstu mikroorganizama i da se ustanovi minimalna količina sredstava koja bi bila dovoljna za uništavanje maksimalnog broja vrsta mikroorganizama. Nakon toga razrađene su i metode upotrebe određenih kemijskih sredstava i njihovih smjesa (u plinovitom, tekućem i krutom stanju), pri praktičnom konzervatorskom radu.

U toku ovih pokusa ispitano je i djelovanje sredstava za uništavanje plijesni i insekata na fondove koje je trebalo dezinficirati.

Ispitano je djelovanje toksičnih sredstava, u raznim koncentracijama, na papir i druge materijale za čiju dezinfekciju bi se mogli upotrebiti. Poslije svih ovih pokusa bilo je provedeno tzv. »umjetno starenje« u specijalnim vrlo preciznim uređajima. Zahvaljujući ovakvom načinu ispitivanja moguće je barem približno odrediti kakve bi se promjene mogle desiti u konzerviranom objektu nakon više godina. Na isti način mogu se ispitati i kemijska sredstva za borbu protiv insekata, kao i razne toksične smjese za dezinfekciju koje se predlažu u literaturi, a isto tako provjeriti metode njihove primjene u praktičnom radu.

Da bi se spriječilo razvijanje mikroorganizama u novonastalim fondovima određene su norme kojima bi trebao odgovarati papir na kojem bi se trebali pisati naročito vrijedni spisi i štampani naročito vrijedna izdanja. Ispitana je i mogućnost dodavanja toksičnih sredstava u papir prilikom njegove proizvodnje. Određena su toksična sredstva koja treba dodavati ljepilima organskog porijekla, a isto tako dane su direktive kojih bi se trebalo pridržavati kod uvezivanja spisa i knjiga i izrade kartonskih kutija za čuvanje dokumenata.

Kao najbolju i najefikasniju metodu dezinfekcije u današnje vrijeme smatramo metodu koja se primjenjuje u SAD. To je dezinfekcija koja se provodi u vacuum komorama pomoću plina »Cartox« (smjesa od 10% etilen-oksida i 90% ugljičnog dioksida). Naziv za ovu smjesu koji se upotrebljava u Poljskoj je »Rotanox«.

U Glavnom arhivu u Varšavi konstruirana je prema vlastitom projektu vacuum komora izrađena od nerđajućeg čelika koji je osim toga otporan i prema djelovanju kiselina. Glavna prednost ove komore, koja ima oblik zvona koje se spušta na osnovu, je u tome što ona ima relativno male dimenzije, može se lagano prenositi s jednog mjesta na drugo, a relativno je jeftina u usporedbi sa velikim i vrlo skupim komorama koje se upotrebljavaju u inozemstvu.

Osim ove prve, izrađene su u Poljskoj još dvije iste takve vacuum komore za potrebe Državnog arhiva u Poznanju i Arhiva historije Partije u Varšavi. Za potrebe Državnog arhiva i Univerzitetske biblioteke u no-

voj zgradi, u Varšavi, izrađena je takva komora nešto većih dimenzija. Plin Cartox (Rotanox) koji se uvodi u komoru (nakon što je iz nje ispumpan zrak) uništava sve insekte u svim stadijima razvoja — jaja, larve, ličinke i same insekte. Cartox, koji se prije upotrebljavao samo za dezinfekciju, pokazao se (nakon odgovarajućih ispitivanja) vrlo efikasan u borbi sa mikroorganizmima koji se susreću na našim fondovima, pa se zbog toga sada upotrebljava i za dezinfekciju. Dezinfekcija i dezinfekcija dokumenata u vacuum komorama ima vrlo veliki značaj i primjenu u našim arhivima. Ovaj postupak je naročito važan kod prenošenja dokumenata zaraženih mikroorganizmima ili insektima iz starih zgrada u nove i čiste. Posebno je razrađena i metoda dezinfekcije zraka u arhivskim spremištima. Za takvu dezinfekciju upotrebljava se »Raschit« (para-kloro-meta-krezol otopljen u etilnom alkoholu) koji se pulverizira u prostoriji.

Police, prozori, vrata i svi drugi drveni dijelovi u spremištu dezinficiraju se pomoću Azotokseta (DDT). Dokumenti koji su jako zaraženi plijesnima dezinficiraju se ručno. U tu svrhu upotrebljava se otopina timola i sublimata (živinog klorida) u eteru i benzenu:

Ručna dezinfekcija dosta je opasna po zdravlje osoba koje je izvode, zbog velike toksičnosti tih sredstava, pa se zato mora provoditi u specijalnim digestorima.

Vrlo je interesantan i način dezinfekcije voštanih pečata. U našem mikrobiološkom laboratoriju izolirano je sa voštanih pečata nekoliko vrsta plijesni i razrađen je način njihove dezinfekcije pomoću otopine orto-fenil-fenola.

Pitanje koje je imalo naročito veliki značaj bilo je pronalaženje odgovarajućeg antiseptika za ljepila koja se upotrebljavaju kod uvezivanja, a koji bi ih sačuvao od infekcije plijesnima. Nakon niza ispitivanja kao najbolje sredstvo pokazao se »Raschit«, koji je u obliku natrijeve soli topiv u vodi i dodaje se kao 1% -tna otopina ljepilu, koje je ohlađeno do 50° C. Upotreba Raschita proširila se sada u mnogim poljskim arhivima, bibliotekama i muzejima.

U posljednje vrijeme kod uvezivanja, umjesto šivanja, prakticira se pojedine listove u hrptu lijepiti sintetičkim ljepilima. Isto tako ustanovljeno je kakve kvalitete treba da bude materijal koji se upotrebljava kod uvezivanja (koža, platno, karton, papir, konac).

Razrađen je i niz načina konzervacije, koji zavise o stepenu oštećenja i materijalu na kojem je napisan neki dokumentat. Riješeno je i pitanje čišćenja nekih vrsta mrlja.

U najnovije vrijeme najrašireniji je način konzervacije dokumenata lijepljenjem oštećenih ili zaderanih mjesta i hladna laminacija otopinom acetatne celuloze. Oba ova načina provjerena su u CLKA. Dokumenti se laminiraju obično samo s jedne strane, a u slučaju potrebe acetatna celuloza može se skinuti.

Koža starih uveza, osim mehaničkih oštećenja, često puta pokazuje promjene zbog presušivanja i utjecaja raznih štetnih primjesa u zraku. Takvih primjesa ima naročito mnogo u industrijskim centrima. U vezi s tim posebno je razrađena metoda dezinfekcije kožnih uveza i njihovo impregniranje masnoćama; ovaj način se vrlo često upotrebljava u poljskim arhivima i bibliotekama.

Nadamo se da će proširenjem djelatnosti laboratorija biti omogućeno da se pronalaze daljnje nove metode konzervacije, koje će se moći primijeniti u praktičnom radu.

Résumé

LA CONSERVATION DES FONDS DES ARCHIVES ET DES BIBLIOTHÈQUES EN POLONIE

Les fonds des archives et des bibliothèques en Pologne pendant la dernière guerre ont bien péri, surtout à cause de défavorables conditions de leurs emplacements et à cause de transports fréquents d'un emplacement à l'autre.

Cela a rendu jusqu'au leur fort endommagement mécanique, d'endommagement de l'humidité, et surtout de la moisissure et des insectes.

Chez Archiwum Głównym Akt Dawnych à Varsovie en 1949 est fondé le Laboratoire central pour la conservation des matières d'archives, qui collabore avec le Laboratoire microbiologique de l'Institut de l'industrie organique.

Le devoir de ce laboratoire est d'examiner et de vérifier les méthodes scientifiques de la conservation, de les appliquer dans le travail pratique et en outre, il dirige le contrôle sur le travail des laboratoires de la conservation dans les autres archives dans le pays.

L'auteur, le directeur du Laboratoire central pour la conservation des matières d'archives, décrit dans son article la matière et la méthode du travail dans les laboratoires pour la conservation en Pologne, comme les devoirs prochains du Laboratoire central pour la conservation des matières d'archives.